

УДК 159.922.73-053.6:316.613.43]:316.624.3

ЄСІП Мар'яна Зіновіївна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка

МИХАЙЛЮК Іванна Володимирівна

студентка 4 курсу Львівського національного університету імені Івана Франка

СХИЛЬНІСТЬ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НИЗЬКИМ РІВНЕМ ДОВІРИ ДО СЕБЕ

Досліджена схильність до девіантної поведінки підлітків, в яких виявлено низький рівень довіри до себе. З'ясовано, що такі підлітки схильні до адиктивної поведінки, проте статистично значимих відмінностей за шкалою схильності до самоушкодження та самодеструктивної поведінки у підлітків із різним рівнем довіри до себе не виявлено. Встановлено, що підлітки із низьким рівнем довіри до себе демонструють нонконформістські установки, схильність протиставляти свої власні норми та цінності загальногруповим, а також несформованість емоційно-вольового контролю.

Ключові слова: *девіантна поведінка, підлітки, довіри до себе, агресія, взаємини.*

Постановка проблеми. Дух бунтарства у підлітковому віці часто набуває деструктивних форм, при чому йдеться про деструктивність як для самого підлітка, так і для соціуму. Зниження ефективності навчально-виховного процесу, реальна моральна та нерідко матеріальна шкода для самого підлітка і для оточуючих його людей – ось далеко не повний перелік тих негативних наслідків, які можуть мати прояви девіантності у цьому віці.

Однією з причин виникнення тих чи інших форм девіантної поведінки у підлітковому віці є втрата довіри до себе та до інших. Загалом, довіра до себе та до інших сприяє гармонійному та повноцінному розвитку різних сфер особистості. Можна з впевненістю говорити про те, що вона є стрижневим елементом психологічного та соціального благополуччя людини. Довіра до себе сприяє розвитку високої адекватної самооцінки, почуття самоефективності, відповідального ставлення до власного життя, почуття впевненості у власних можливостях та впевненості у реальності впливу на події, які мають місце у житті людини тощо.

Саме у підлітковому віці, коли відбувається інтенсивний розвиток особистості, довіра до себе буде мати ледь чи не найвагоміший вплив на людину. Але, на жаль, особливості цього вікового періоду часто можуть мати негативний вплив на почуття довіри до себе.

Максималізм, який притаманний для підлітків, може негативно впливати на почуття довіри: завищений рівень самокритичності може стати причиною втрати довіри до себе.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Девіантна поведінка у психологічній літературі трактується неоднозначно. Це, по-перше, вчинки, дії людини, які не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам. При цьому норми у даному визначенні поняття досить широке. Це можуть бути норми права, культури, моралі чи навіть психічного здоров'я тощо. В цьому значенні девіантна поведінка може виступати об'єктом чи предметом досліджень у рамках вікової психології, психіатрії та педагогіки (Є.В. Змановська) [3]. По-друге, девіантну поведінку трактують як таке соціальне явище, котре виражається у масових формах людської діяльності, що не відповідають нормам даного суспільства. У цьому значенні девіантна поведінка, передусім, стає предметом та об'єктом досліджень соціологів та соціальних психологів (Ю.А. Клейберг) [4].

Бачимо, що у першому визначенні акцент робиться більшою мірою на індивідуальності дій, тобто мається на увазі індивідуальний девіантний вчинок кожної окремо взятої людини. Натомість, у другому визначенні акцент робиться власне на тому, що така поведінка – це соціальне масове явище, тобто таке, що проявляється в масових формах людської діяльності. Відтак, можемо говорити про те, що поняття девіантної поведінки потребує цілісного та водночас багатоаспектного підходу до вивчення та визначення. Тобто, слід, на нашу думку, визначати девіантні вчинки і як такі, що потребують дослідження як поведінкових актів окремо взятої людини, і як такі, що досліджуються у контексті їхньої масовості. Тоді дослідження девіантної поведінки має набувати більш комплексного характеру з урахуванням як індивідуальних, так і соціальних аспектів (тобто залучаються методи дослідження вікової та соціальної психології, педагогіки, психіатрії та соціології).

На жаль, на сьогодні не існує єдиної класифікації видів девіантної поведінки. Виходячи із різних критеріїв та підстав, різні автори виділяють різні види девіантної поведінки. Зокрема, враховуючи механізми виникнення поведінкових відхилень та особливості взаємодії людини із реальністю, виділяють злочинну (кримінальну), делінквентну («дозлочинну»), аморальну поведінку. Також можна виділити такі види девіантної поведінки, як асоціальна (аморальний, деструктивний, політичний злочин), делінквентна (кримінальна), паранормальна поведінка. Окрім цього, вчені виділяють і інші види девіантної поведінки, а саме злочинність, проституцію, алкоголізм, вживання наркотиків, самогубство тощо [1].

Варто зауважити, що популярними у психології на сьогоднішній день є класифікації девіантної поведінки за такими вченими, як О. Г. Ковальов, А.С. Личко та В.Д. Менделевич. Найчастіше в основі девіантної поведінки лежить не один її вид, а поєднання декількох. Відповідно, якщо види девіантної поведінки можуть мати «нормальний» та патологічний характер, то клінічні форми девіантної поведінки власне й являють собою ту девіантну поведінку, яка має патологічний характер.

Розглядаючи девіантну поведінку дорослих людей та підлітків, науковці дійшли висновку, що використання принципів пояснення та аналізу причин та особливостей девіантної поведінки у дорослому віці не завжди є доречним при її дослідженні у підлітків [5]. Специфічними для підліткового віку можемо виділити три типи реакцій, які можуть стати причиною вчинення девіантних дій: реакція протесту (опозиції), реакція імітації, реакція групування із однолітками. Підлітковий вік – пора бунтарства. Із цим погоджуються представники різноманітних напрямків психології. Відтак, виявив протесту є нормою цього вікового періоду [6]. Така реакція є непостійною і транзитornoю. Вона характеризується вибірковістю та спрямованістю: реакції протесту виявляються завжди відносно тих, хто викликає у підлітка невдоволення, негативні переживання тощо. Реакції протесту бувають пасивними й активними. Пасивні реакції протесту – це маскована ворожість, невдоволення. Зазвичай такий тип реакції протесту виникає у відповідь на непорозуміння із дорослими: образа на дорослого, втрата з ним емоційного контакту викликають у підлітка бажання уникати спілкування з ним. Реакції активного протесту можуть проявлятися як непослух, грубіянство, агресивні реакції у конфліктних ситуаціях тощо [8].

Імітація – це прагнення наслідувати чию-небудь поведінку. Якщо у дитинстві людина наслідує поведінку своїх батьків та близьких людей, то у підлітковому віці проявляються прагнення наслідувати поведінку «зовнішнього» героя. Найчастіше такий герой є «негативним». І підліток намагається не лише наслідувати поведінку свого кумира, але й в дечому перевершити його. Так підліток може діяти незаконно, тобто виявляти схильність до девіантної поведінки [9].

Схожою до реакції імітації є реакція групування із однолітками. Проте, якщо у реакції імітації є «негативний герой», який зазвичай є дорослим, то у реакції групування із однолітками є лідер малої соціальної групи, до якої належить підліток [8]. Оскільки згуртування із однолітками, ідентифікація із малою групою є важливими елементами підліткового періоду, то реакція групування із однолітками є закономірною: підліток намагається наслідувати як

лідера, так і інших учасників групи для того, аби «стати одним із них». Якщо підліток належить до групи, яка не є антисоціальною або асоціальною, то така реакція носить позитивний характер: вона дає можливість сформувати у підлітка відчуття приналежності до групи, згуртованості із іншими її учасниками. Але якщо група має антисоціальний чи асоціальний характер, то підліток буде виявляти девіантні схильності [2]. Варто зауважити, що на нормативність поведінки підлітків впливають доброзичливість, відкритість у спілкуванні, соціальна зрілість, що виражається у взаємодії з оточуючими, способах вирішення проблемних ситуацій. Відгородженість, відчуженість підлітка, дефіцит у спілкуванні та емоційна нестійкість в умовах стресу можуть провокувати його на вчинення девіантних вчинків [2]. Оскільки серед перерахованих чинників, які визначають схильність підлітків до девіантної або просоціальної поведінки, важливе місце посідає ставлення до оточуючих, актуальним постає питання, наскільки довіра до себе впливає на цю схильність.

На думку В.В. Століна, довіра – це соціально-психологічне явище. Психологічним механізмом цього явища є соціальна установка, що формується завдяки одночасній спрямованості психіки людини на світ та на саму себе. З одного боку, можемо говорити про те, що довіра існує у внутрішньо-особистісному просторі. Але з іншого боку, вона функціонує так би мовити у просторі навколо індивіда, тобто у міжособистісному просторі. Саме завдяки цьому вона може здійснювати функцію зв'язку людини з оточуючими людьми, зі світом загалом [7]. Довіра людини до самої себе – це її віра у те, що вона сама є творцем свого життя, що події, які трапляються з нею, контролює не хтось інший або певні обставини, а вона сама в силах їх змінювати. Водночас це віра у власні можливості та сили, у спроможність ставити та досягати бажаних цілей тощо.

Зрозуміти сенс і сутність довіри можна лише розглядаючи систему «людина-світ» як єдину систему. Довіра як самостійна форма віри являє собою акт одночасного ставлення людини до світу і до самої себе, що базується на основі досвіду попередньої взаємодії зі світом. Вважається, що довіра складається із первинних установок (тобто тих, які виникають на ранніх стадіях онтогенезу і пов'язуються із потребою людини у безпеці) та вторинних установок (тобто власне тієї «вторинної довіри», яка спрямована як на оточуючий світ, так і на самого себе). Для того, аби ці установки стали особистісними, необхідно, щоб вони інтеріоризувалися. У кожній ситуації ці установки починають взаємодіяти між собою, на основі чого людина виробляє нову установку, що відповідає ситуації, в якій вона актуально перебуває [1].

Виходячи із вищесказаного, **завданням** дослідження є вивчення схильності до девіантної поведінки у підлітків із різним рівнем довіри до себе.

З цією метою проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 50 осіб підліткового віку (13-16 років). Серед досліджуваних 28 дівчат та 22 хлопці.

Для виявлення схильності підлітків до девіантної поведінки було використано методику діагностики схильності до девіантної поведінки А.Н. Орел. Для дослідження рівня довіри до себе у підлітків використано методику вивчення довіри до себе Н.Б. Астаніної. Також для дослідження було використано опитувальник діагностики агресивності Басса-Дарки, методику Q-сортування В. Стефансона.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи особливості довіри до себе у підлітків за методикою Н.Б. Астаніної, виявлено, що для 42 % підлітків притаманний низький рівень довіри до себе (рис. 1).

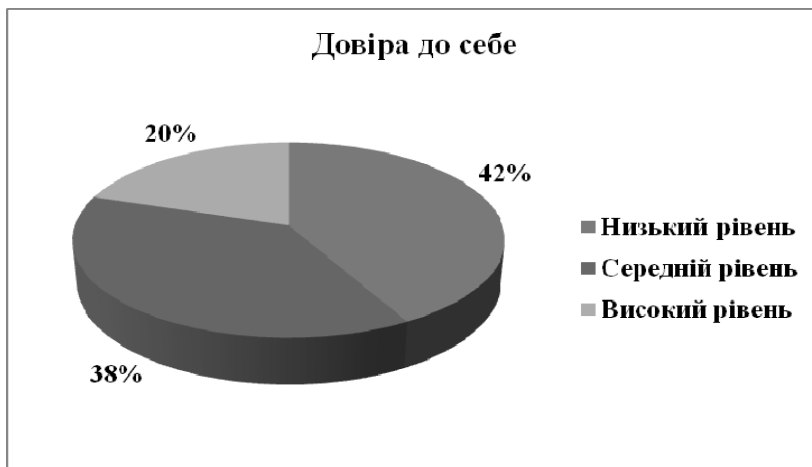

Рис. 1. Відсотковий розподіл осіб підліткового віку за показником довіри до себе

Ці підлітки схильні більшою мірою покладатись на «долю», плести за течією. Вони розглядають своє життя як таке, події в якому відбуваються в основному без їхнього контролю, яке будують не вони самі, а обставини та оточуючі люди. Для них характерними є сумніви стосовно власної особистості, значущості та спроможності долати перешкода та досягати поставлених цілей.

38 % підлітків характеризуються середнім рівнем довіри до себе. Це означає, що довіра до себе у цих підлітків є ситуативною, залежить від зовнішніх обставин, від життєвої ситуації та від інших людей. Кожному п'ятому підлітку (20 % опитаних) притаманний високий рівень довіри до себе (рис. 1). Це вказує на те, що ці підлітки ставляться до себе як до суб'єкта власного життя, як до автора та творця свого життя. Вони поважають та із симпатією ставляться до своєї особистості, для них не є характерним страх перед невдачами, що дозволяє їм ризикувати на шляху до досягнення поставлених цілей, виходити за рамки свого попереднього досвіду, шукати нові способи поведінки і таким чином досягати поставлених перед собою цілей.

При аналізі особливостей схильності підлітків до девіантної поведінки виявлено, що найбільш вираженою є схильність підлітків до агресії та насилля, тоді як найменш вираженою є схильність до адиктивної поведінки (рис. 2).

Рис. 2. Результати аналізу схильності підлітків до девіантної поведінки

Умовні позначення: *норми* – шкала схильності до подолання норм та правил, *адикт* – шкала схильності до адиктивної поведінки, *самоп* – шкала схильності до самоушкодження та самодеструктивної поведінки, *агресія* – шкала схильності до агресії та насилля, *контр* – шкала вольового контролю емоційних реакцій, *делінкв* – шкала схильності до делінквентної поведінки

Так, виражена схильність підлітків до агресії та насилля вказує на наявність у них агресивних тенденцій, на їхню агресивну спрямованість, тобто схильність вирішувати проблеми за допомогою

насилення, наявність садистичних тенденцій, використання приниження партерів по спілкуванню для стабілізації власної самооцінки.

Натомість, невиражена схильність підлітків до адиктивної поведінки вказує на відсутність або слабку вираженість схильності до втечі від реальності за допомогою зміни власного психічного стану, до «сенсорного голоду», орієнтації на гедоністичні життєві норми та цінності, орієнтації на чуттєву сторону життя.

Для виявлення відмінностей схильності до девіантної поведінки підлітків із вищим, середнім та нижчим рівнем довіри до себе було проведено порівняльний аналіз (однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA при $p < 0,05$).

Виявлено статистично значимі відмінності за шкалами схильності до подолання норм та правил ($F=3,64$ при $p=0,03$), схильності до адиктивної поведінки ($F=7,83$ при $p=0,00$) та схильності до вольового контролю емоційних реакцій ($F=4,52$ при $p=0,00$). Для того, аби з'ясувати, як саме відрізняються показники за цими шкалами у групах підлітків із різним рівнем довіри до себе, було проведено тест Шеффе.

Виявлено, що для підлітків із нижчим рівнем довіри до себе притаманний вищий рівень схильності до подолання норм та правил ($M=56,57$), ніж для підлітків із вищим ($M=38,10$ при $p=0,00$) та підлітків із середнім ($M=42,21$ при $p=0,04$) рівнем довіри до себе. У той же час, для підлітків із середнім рівнем довіри до себе притаманний вищий рівень схильності до подолання норм та правил ($M=42,21$), ніж для підлітків із вищим рівнем довіри до себе ($M=38,10$ при $p=0,02$) (рис. 3).

Такі результати вказують на те, що для підлітків із нижчим рівнем довіри до себе більшою мірою, ніж для підлітків із середнім та вищим рівнем довіри до себе, притаманними є неконформістські установки, схильність протиставляти свої власні норми та цінності загальногруповим. Натомість, підлітки із вищим рівнем довіри до себе більшою мірою, ніж підлітки із нижчим та середнім рівнем довіри до себе, характеризуються схильністю мислити та діяти конформно, слідувати загальноприйнятим нормам та правилам поведінки, схильністю діяти за груповими стереотипами.

Для підлітків із нижчим рівнем довіри до себе притаманний вищий рівень схильності до адиктивної поведінки ($M=54,00$), ніж для підлітків із середнім ($M=49,26$ при $p=0,03$) та із вищим ($M=32,40$ при $p=0,00$) рівнем довіри до себе. Також бачимо, що для підлітків із середнім рівнем довіри до себе притаманний вищий рівень схильності до адиктивної поведінки ($M=49,26$), ніж для підлітків із вищим рівнем довіри до себе ($M=32,40$ при $p=0,01$) (рис. 3).

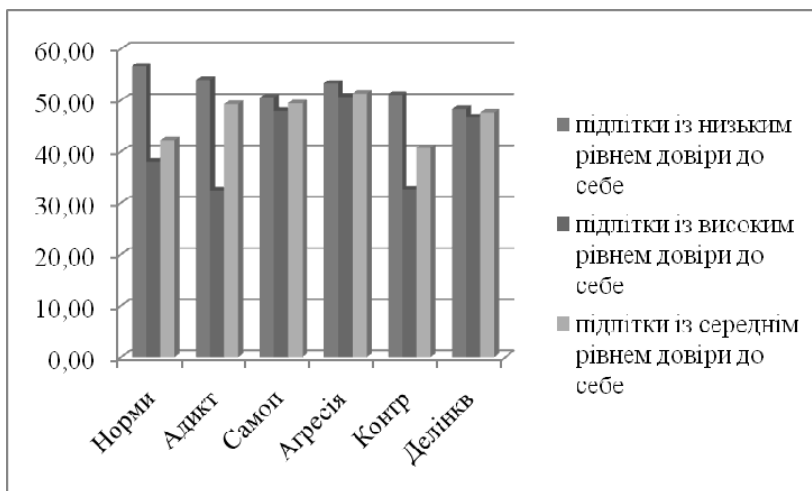

Рис. 3. Результати порівняльного аналізу для груп підлітків із вищим, середнім та нижчим рівнем довіри до себе

Умовні позначення: *норми* – шкала схильності до подолання норм та правил, *адикт* – шкала схильності до адиктивної поведінки, *самоп* – шкала схильності до самошкодження та самодеструктивної поведінки, *агресія* – шкала схильності до агресії та насилля, *контр* – шкала вольового контролю емоційних реакцій, *делінкв* – шкала схильності до делінквентної поведінки

Це означає, що підлітки із нижчим рівнем довіри до себе більшою мірою, ніж підлітки із середнім та вищим рівнем довіри до себе, характеризуються схильністю до втечі від реальності за допомогою зміни власного психічного стану, орієнтацією на гедоністичні життєві норми та цінності, орієнтацією на чуттєву сторону життя.

Виявлено також, що для підлітків із нижчим рівнем довіри до себе притаманні вищі показники за шкалою вольового контролю емоційних реакцій ($M=51,04$), ніж для підлітків із середнім ($M=40,73$ при $p=0,00$) та із вищим ($M=32,60$ при $p=0,00$) рівнем довіри до себе. А для підлітків із середнім рівнем довіри до себе притаманний вищий рівень показників за шкалою вольового контролю емоційних реакцій ($M=40,73$), ніж для підлітків із вищим рівнем довіри до себе ($M=32,60$ при $p=0,03$) (рис. 3).

Зважаючи на специфіку шкали вольового контролю емоційних реакцій, де високі показники вказують на слабкий вольовий контроль, а низькі показники, навпаки, на розвинений вольовий контроль емоційних реакцій, можемо говорити про те, що підлітки із нижчим

рівнем довіри до себе більшою мірою, ніж підлітки із середнім та вищим рівнем довіри до себе, характеризуються схильністю реалізовувати власні негативні емоції та переживання безпосередньо в поведінкових актах, не сформованістю емоційно-вольового контролю. Натомість, підлітки із вищим рівнем довіри до себе більшою мірою, ніж підлітки із середнім та нижчим рівнем довіри до себе, характеризуються вираженістю контролю над власними емоційними переживаннями та поведінковими актами, які є наслідком їхніх негативних переживань.

За результатами проведеного порівняльного аналізу підлітків із різним рівнем довіри до себе можемо частково підтвердити думку про те, що підлітки із нижчим рівнем довіри до себе більшою мірою схильні до адиктивної поведінки та до самоушкоджень та самодеструктивної поведінки, ніж підлітки із середнім та нижчим рівнем довіри до себе. Так, виявлено, що для підлітків із нижчим рівнем довіри до себе притаманний вищий рівень схильності до адиктивної поведінки ($M=54,00$), ніж для підлітків із середнім ($M=49,26$ при $p=0,03$) та із вищим ($M=32,40$ при $p=0,00$) рівнем довіри до себе. Проте, статистично значимих відмінностей за шкалою схильності до самоушкоджень та самодеструктивної поведінки у підлітків із різним рівнем довіри до себе не виявлено.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Довіра є однією із основних умов розвитку, зміни людини, саме вона дозволяє їй ризикувати і випробовувати свої можливості. Довіра до себе, так само як і довіра до іншого, не може бути однаковою в усіх ситуаціях спілкування. В одних сферах життєдіяльності у людини може бути сформована установка на довіру до себе, а в інших – ні.

У процесі проведення емпіричного дослідження виявлено знижений рівень довіри до себе у меншій половині підлітків, що пояснюється особливостями формування та становлення свідомості індивідів саме в цьому віковому періоді. Майже кожен третій опитаний підліток має середній, кожен п'ятий високий рівень довіри до себе.

Математико-статистичне опрацювання даних вказує на те, що підлітки із нижчим рівнем довіри до себе демонструють нонконформістські установки, схильність протиставляти свої власні норми та цінності загально груповим. Опитані характеризуються схильністю до втечі від реальності, орієнтацією на гедоністичні життєві норми та цінності, орієнтацією на чуттєву сторону життя. Виявлено також, що підліткам із нижчим рівнем довіри до себе притаманна несформованість емоційно-вольового контролю. Такі

підлітки більш схильні до адиктивної поведінки, проте статистично значимих відмінностей за шкалою схильності до самоушкоджень та самодеструктивної поведінки у підлітків із різним рівнем довіри до себе не виявлено. На відміну від них, підлітки із вищим рівнем довіри до себе виявляють схильність мислити та діяти конформно, слідувати загальноприйнятим нормам та правилам поведінки. При цьому такі опитані частіше здатні контролювати власні емоційні переживання та поведінку у стресових ситуаціях.

За результатами проведеного теоретичного та емпіричного дослідження можемо сформулювати наступні практичні рекомендації. Для профілактики розвитку у підлітків схильності до девіантної поведінки (зокрема, до таких її форм, як адиктивна поведінка, схильність до самоушкоджень та самодеструктивної поведінки, делінквентна поведінка тощо) доцільно підвищувати їхній рівень довіри до себе, тобто їхню схильність ставиться до себе як до суб'єкта власного життя, як до автора та творця свого життя.

Необхідним є розвиток їхньої поваги та симпатії у ставленні до своєї особистості. Також доцільним буде розвиток у них мотивації досягнення успіху, уміння ризикувати на шляху до досягнення поставлених перед собою цілей, шукати нові способи поведінки. Профілактиці виникнення схильності до різних форм девіантної поведінки у підлітковому віці сприятиме також розвиток у них уміння налагоджувати емоційні зв'язки як у своїй групі, так і за її межами, підвищення рівня життєрадісності, жвавості та товариськості.

Загалом, можемо говорити про те, що тема зв'язку схильності підлітків до девіантної поведінки та їхньої довіри до себе й надалі залишається актуальною. Продовження досліджень у цьому напрямку вбачаємо у вивченні соціально-психологічних та демографічних чинників, які визначають схильність підлітків до різних форм девіантної поведінки із різним рівнем довіри до себе.

Список використаних джерел

1. Алистратова С.Ю. К проблеме исследования психологической дистанции / С.Ю. Алистратова, И.В. Калинин // Психологические и акмеологические проблемы управленческой деятельности ; под ред. И.В. Калинина, Ю.В. Синягина. – Ульяновск : СВНЦ, 1997. – С. 105-120.
2. Башкатов И.П. Психология групп несовершеннолетних нарушителей / И.П. Башкатов. – М., 1993. – 98 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология. Психология отклоняющегося поведения / Е.В. Змановская. – М. : ИЦ «Академия», 2003. – С. 112-120.
4. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения / Ю.А. Клейберг // Вопросы психологии. – 1998. – № 5. – С. 141-145.

5. Максимова Н.Ю. О склонностях подростков к аддиктивному поведению // Психологический журнал. – 1996. – Том 17. – № 3. – С. 149-153.
6. Реан А.А. Характерологические особенности подростков-деликвентов / А.А. Реан // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С.139-144.
7. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : Просвещение, 2003. – С. 110-125.
8. Федоров Г.Г. Грудный подросток – становление личности / Г.Г. Федоров. – СПб. : Знание, 1992. – 32 с.
9. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков / Л.Б. Шнейдер. – М. : Академический проспект; Трикса, 2005. – С. 132-145.

М.З. Есып, И.В. Михайлюк

СКЛОННОСТЬ К ДЕВИАНТОМУ ПОВЕДЕНИЮ У ПОДРОСТКОВ С НИЗКИМ УРОВНЕМ ДОВЕРИЯ К СЕБЕ

Исследована склонность к девиантному поведению у подростков, у которых выявлен низкий уровень доверия к себе. Выяснено, что такие подростки склонны к аддиктивному поведению, однако статистически значимых различий по шкале склонности к самоповреждениям и самодеструктивному поведению у подростков с разным уровнем доверия к себе не выявлено. Установлено, что подростки с низким уровнем доверия к себе демонстрируют неконформистские установки, склонность противопоставлять свои собственные нормы и ценности общегрупповым, а также несформированность эмоционально-волевого контроля.

Ключевые слова: *девиантное поведение, подростки, доверие к себе, агрессия, отношение.*

М.Ієсyp, І. Mykhailuk

PREDISPOSITION TO DEVIANT BEHAVIOUR IN TEENAGERS WITH LOWER LEVEL OF SELF-TRUST

Trust is one of the most important conditions of development and change of human being, trust itself lets a person to take risks and try oneself's abilities. Trust to oneself as well as trust to others can't be the same in all circumstances of communications. In some spheres of life a person can form attitude of trust to oneself and in the other spheres not.

In the process of undergoing empirical research lowered level of self trust in less than half of teenagers was found. It was explained by special development and reaffirming consciousness of individuals in that age-period. Almost every third surveyed teenager has mediocre level of self-trust and every fifth has high level of self-trust.

Mathematically-statistic data processing indicates that teenagers with lowered level of self-trust show nonconfrontational predispositions, they inclined to oppose their own norm and values to general group. Surveyed persons have characteristics of someone who has tendency to escape from reality, pursue hedonistic norm and values, concentrate on sensual side of life. It was found that teenagers with lowered self-trust have characteristics of undeveloped emotional and volitional control. Such teenagers have tendency to addictive behaviour, however, statistically there is no

considerable difference on the scale of tendency to self-harm and destructive behaviour in teenagers with different levels of self-trust. On the contrary, teenagers with high level of self-trust show tendency to think and act comfortably, to follow conventional norms and rules of behaviour. Also they often capable of self-control in stressful situations.

Based on the results of the theoretical and empirical research the following practical recommendation can be formulated. In order to prevent development of tendency to deviant behaviour in teenagers (particularly, to such forms of behaviour as addictive behaviour, tendency to self-harm and destructive behaviour, delinquent behaviour etc.) advisable to improve their level of self-trust, making them feel themselves as subjects of their own life, authors and makers of their life. Also, advisable to develop their respect and sympathy to their personality, motivation achievement of success, ability to take risks on the way of achieving their goals, search for new ways of behaviour. In order to prevent development of tendency to different forms of deviant behaviour in teenage years it is advisable to develop ability to make emotional contacts in their group as well as outside the group, improve their level of cheerfulness, vividness and companionship.

Overall, we can say that topic of connection between teenagers' tendency to deviant behaviour and their self-trust remains relevant. Continuation of research in this direction we see in studying social-psychological and demographic factors which determine the variety of forms of deviant behaviour and levels of self-trust in teenagers.

Key words: *deviant behavior, teenagers, self-trust, aggression, attitude.*

Надійшла до редакції 25.05.2016 р.